

A doktoranduszok életpályáján adódó problématerületek vizsgálata

Magyarországon a PhD-hallgatók életútját több kutatás is vizsgálta már.¹ A korábbi kutatásokhoz képest a jelen tanulmányban a doktoranduszok problémáinak szakaszokra határolása valósul meg. Az eredményes fokozatszerzéshez vezető út több (feladathoz köthető) szakaszra bontható. Elgondolásunk szerint a fokozatszerzéshez vezető út szakaszainak elemei összefethetők az innovációs lánc elemeivel. Nemes Nagy József „innovációs lánc” elmélete szerint innováció nincs invenció, ötlet nélkül, de nem válik valóságos innovációból az elterjedés, az értő alkalmazás és adaptáció nélkül.² Így a PhD-publikációk sem születhetnek tudományos ötletek nélkül, és nem válik valós tudományos eredményé a PhD-hallgató kutatása, ha a dolgozatban foglaltakat nem alkalmazza később és nem alkalmazza a társadalom, illetőleg a kutatótársadalom sem.

PhD-hallgatói életút szakaszai

A PhD-hallgató kutatási folyamatának első lépése az ötlet, invenció megfogalmazása (1. ábra), amely a választott témafelületet jelöli. A PhD-hallgató által választott témafelületen folytatott kutatások eredményei révén cikkek és konferencia tanulmányok készülnek, amelyek a szűkebb értelemben vett *innovációt* felelnek meg az innovációs lánc elemei alapján. A PhD-hallgató cikkei és tanulmányai tehát az ötlet révén elkezdett kutatások eredményeinek megtestesülése adminisztrált, regisztrált formában. Ezek első körű elterjedése, terjesztése, diffúziója nem más, mint maga a publikációs folyamat, konferenciákon történő előadások, tehát a kutatási eredmények publikálása, terjesztése, a gondolat terjedése (diffúzió1 elem).

Az előírtaknak megfelelő számú és minőségű PhD-hallgatói publikációs tevékenység és tapasztalat eredményeként létrejöhet a PhD-disszertáció, amely a doktorandusz publikációs tevékenységének összefoglalása, hasznosulása, *adaptálása* (adaptáció1). A hallgató a disszertációjában összefoglalt eredményeinek védése során további *diffúziós* tevékenységet végez. Az ország különböző területeiről érkező bizottsági tagok a PhD-védés során ismerteiket is bővítik az adott egyetemen folyó kutatások témáinak megismerésével. A meghívottak a védés során az adott téma prezentálásának meghallgatásával új megközelítéseket is megismerhetnek (diffúzió2 elem). A diffúziós folyamat eredményeként válik lehetővé a PhD-disszertációban foglalt tudományos eredmények társadalmi és a PhD-hallgató személyes adaptációjára, a hasznosíthatóságra, amely további ötleteknek, inventeknek lehet alapja, vagyis tovagyürűző folyamat jön létre (adaptáció2 elem).

Az 1. ábra nem értelmezhető statikusan és pontszerűen. Fontos az elemek térbeli és időbeli folyamatosságának hangsúlyozása. Amennyiben a PhD-téma kutatását elindító invenció, ötlet tudományos értelemben megfelelő, a diffúziós folyamat is megfelelően intenzív lehet, hiszen egyébként a PhD-publikálás elviekben nem valósulhat meg tudományosan elismert minőségű lapokban és/vagy konferenciákon. A PhD-fokozat megszerzésének szá-

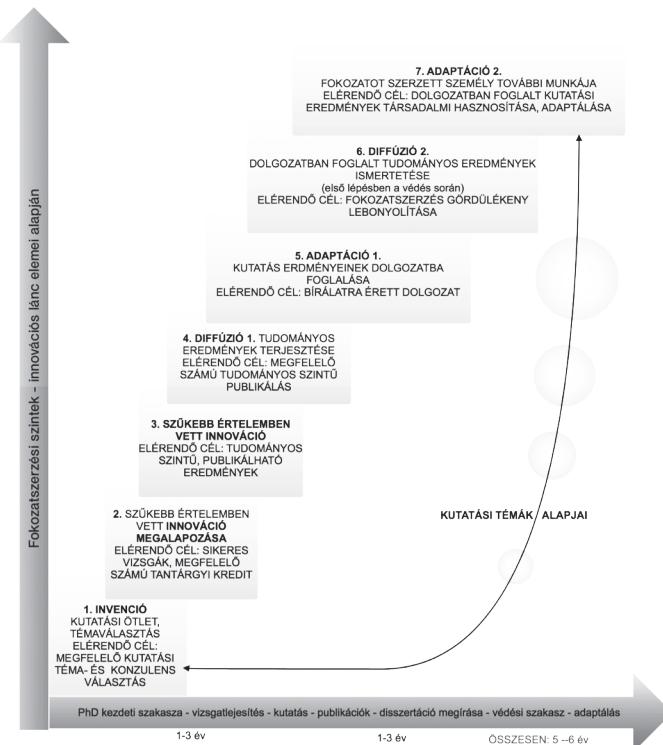
¹ Fináncz Judit (2009) A doktori képzésben résztvevők helyzete. In: Fináncz, Szabó & Kucsra (eds) *A doktori képzés Magyarországon – szervezetek, szereplők, hallgatók*. Doktoranduszok Országos Szövetsége. Budapest.

² Nemes Nagy József (2009) *Terek, helyek, régiók*. Budapest, Akadémiai Kiadó. p. 350.

bályai meghatározzák a minimális publikálási aktivitást, például a doktori iskolák szabályzataikba foglalják a szükséges PhD-publikációs kreditek számát a minősítés megszerzéséhez. Az adaptáció a PhD-hallgató kutatási eredményeinek PhD-disszertációba való foglalása. A publikált tudományos eredményeket a PhD-kutatók disszertációjukban összesítik, amelyet a tudományos közélet szereplői bírálnak el. Amennyiben a kutató megszerzi PhD-minősítését, rendelkezik annak tudományos rangjával, lehetősége nyílik kutatási eredményeinek további terjesztésére személyes közreműködéssel, vagy egyéb kommunikációs csatornák révén. Ezen diffúziós folyamat eredményeként újabb adaptációs folyamatok indulhatnak el. Az adaptáció megtestesülhet például ugyanazon kutató PhD minősítése után a témához kapcsolódó újabb kutatási ötletek formájában. A PhD-hallgató kutatási eredményei más kutatók innovációs ötleteinek is alapja vagy éppen kiegészítője lehet.

1. ábra: A PhD-fokozatszerzés szakaszai az innovációs lánc elemei alapján

- PhD-hallgatói életmodell

Forrás: Saját szerkesztés, Nemes Nagy József innovációs lánc logikája alapján, 2013.

A PhD-hallgatók kutatási ötletei és eredményei a kutatók személyét és a társadalom egészét hálószerűen kapcsolják össze, így a PhD-kutatási ötletek, eredmények kutatási életutakat motorszerűen indíthatnak be, valamint azok hálószerű folyamatát folyamatosan működtethetik a tudományosan magas színvonalú eredmények és ötletek. Saját értelmezés szerint a hálószerű kapcsolódásokat, kapcsolatrendszeret, kommunikációt egy megfelelően szervezett csatornában célszerű megvalósítani a hatékonyság és eredményesség fokozása érdekében. A hatékonyság alatt – szűkebb értelemben – a PhD-hallgató sikeres

fokozatszerzését értjük. A PhD-hallgató sikeres fokozatszerzéséig vezető út során a PhD-hallgatók számos területen igényelnek segítséget.

PhD-életút során felmerülő problémák

2012. december és 2013. július között kérdőíves kutatást folytattunk PhD-hallgatók körében,³ összesen 230 kérdőív eredményei kerültek feldolgozásra. A válaszadók megoszlása: 111 államilag finanszírozott és 119 önköltséges jogviszonnyal rendelkező PhD-hallgató. A vizsgálatban a hallgatók ötfokozatú skálán jelölték meg, hogy a PhD-életút egyes szakaszában a megadott témaikörök milyen mértékben fontosak számukra, valamint milyen mértékben elégedettek tapasztalataik alapján.

A PhD-életút kezdeti szakaszában, a PhD-képzésbe történő jelentkezés kapcsán a PhD-hallgatók számára *a legfontosabbnak ítélt szempont a doktori iskola követelményrendszerének ismertetése* (4,38), amellyel 3,58 értékben voltak elégedettek. A PhD-képzés kezdeti szakaszában a hallgatók leginkább a doktori iskola környezeti feltételeinek bemutatásával voltak elégedettek, átlagosan 3,82 értékben, ugyanakkor ezt a fontossági sorrendben az utolsó helyre tették.

A PhD-képzés és vizsgateljesítési szakaszban a PhD-hallgatók a legfontosabbnak a *konzulensi kapcsolattartást* ítélték, és átlagosan ugyanebben a témaban voltak leginkább elégedettek, de a fontosság és elégedettség átlaga között az eltérés (ötfokozatú skálázás mellett) 0,76.

A PhD-képzés aktív kutatási és publikálási szakaszára vonatkozóan a PhD-hallgatók számára a legfontosabbnak ítélt szempont *a kutatás és publikálás finanszírozását* megkönyíti pályázatok, munkalehetőségek, projektrészvételi és egyéb lehetőségek ismertetése volt (4,72). Ugyanakkor a hallgatók csak 3,36-ra értékelték ezt a szempontot. A hallgatók átlagosan leginkább elégedettek a doktori iskolájukban könnyen elérhető, áttekinthető, kutatási témaikukhoz kapcsolódó konferencia-felhívások és konferencia-beszámolók tekintetében voltak, átlagosan 3,70-es értékben.

A PhD-képzés dolgozatírási szakaszában a hallgatók átlagosan a legfontosabbnak a *konzulensi segítségnyújtást* jelölték meg (4,81). A hallgatók elégedettsége ugyanezen szempont szerint csak átlagosan 3,93-as értéket mutat. A hallgatók a PhD-életút ebben a szakaszában, a dolgozat megírása során a tudományos megfogalmazás, kifejezésmód elsajátítása tekintetében voltak leginkább elégedettek (4,05).

A PhD-képzés védési szakaszában a PhD-hallgatók átlagosan a legfontosabb szempontnak a konzulensi segítséget jelölték meg a *bíráló személyek kiválasztása* során, átlagosan 4,52-es értékkel jelölve és ugyanebben a témaban voltak a legelégedetebbek a hallgatók, átlagosan 4,07-es értékben.

A *konzulens személyének jelentősége* a PhD-életmodell több szakaszában is hangsúlyos. Fináncz Judit 2008-ban védett doktori disszertációjában publikálta a Debreceni Egyetem

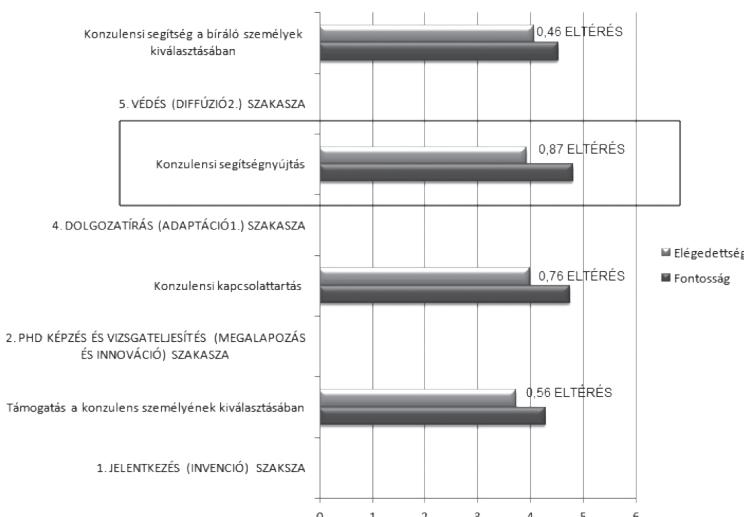
³ Célzottan 9 doktori iskola vezetőjének jóváhagyásával, PhD-ügyvivő szakértői segítséggel a PhD-hallgatók levelezőlistájára bemásolt link segítségével felkérő levél kiküldése e-mail formájában (adatvédelmi előírások betartása mellett).

Doktoranduszok Országos Szövetségének 20 doktori iskolát képviselő tagjának segítségével hallgatói levelezőlistára bemásolt link segítségével felkérő levél kiküldése e-mail formájában (adatvédelmi előírások betartása mellett).

Papíralapú kérdőív kihelyezés a II. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia, 2013. május 15–17. rendezvényen.

PhD-hallgatói körében végzett problémafeltáró kutatását, melyben kitér a konzulens szerepkörére is. Kutatásában utal arra, hogy a PhD-hallgatók fontosnak tartják témavezetőjük szerepét, pozitívan ítélik meg tevékenységét, mégis a konzulens szakmai segítségét hiányérzettel jellemzik a hallgatók.⁴ Az ellentmondás feloldására szolgál az alábbi 2. ábra, amely a PhD-életmodell egyes szakaszaiban a konzulens tevékenységét érintő hallgatói elégedettséget és fontossági átlagértéket mutatja. Jól látható, hogy a hallgatók a konzulens személyét érintően a konzulensi segítségnyújtást a PhD-életmodell dolgozatírás (diffúzió2.) szakaszában tartják a legfontosabbnak, de a többi szakaszhoz képest a konzulensi tevékenységek közül pontosan ebben a legkevésbé elégedettek a hallgatók.

2. ábra: PhD-hallgatók konzulensi tevékenységekre adott értékeinek összevetése

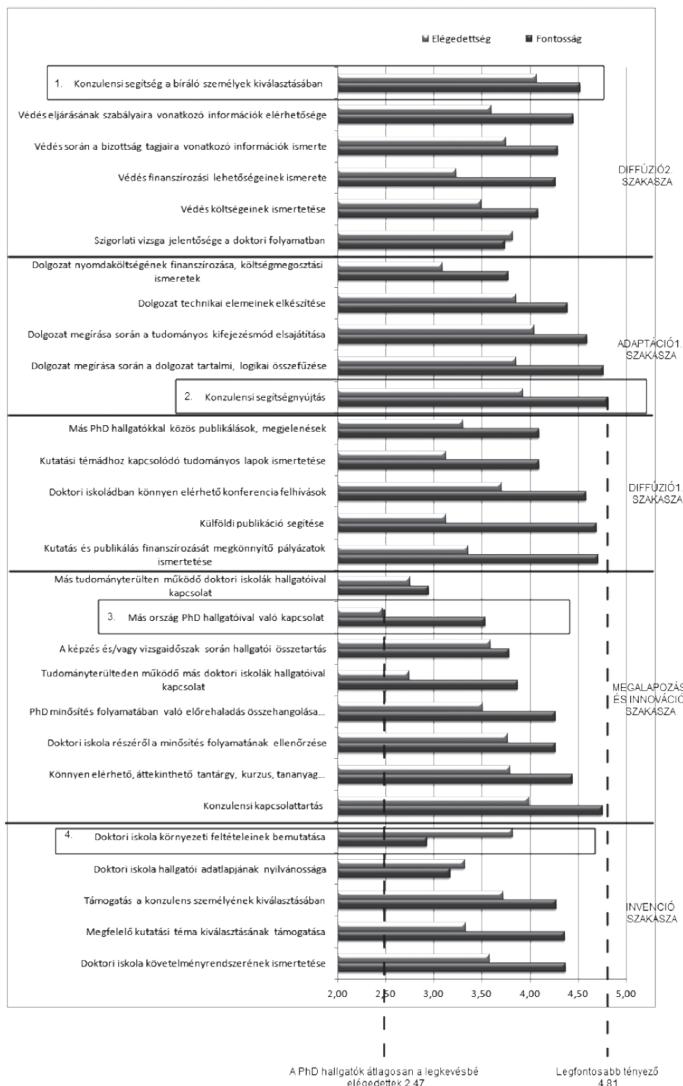
Forrás: Saját szerkesztés, 2013. PhD-hallgatókkal történt 2013-as kérdőíves megkérdezések adatfeldolgozása.

A kérdőívben arra a kérdésre, hogy „miért választottad ezt a doktori iskolát?”, a 230 kitöltő közül 226 PhD-hallgató adott választ. A 226 főből 125 fő a konzulens személye miatt választotta doktori iskoláját. Első helyen 52 fő, második helyen 57 fő, harmadik helyen 16 fő jelölte meg a konzulens személyét mint a doktori iskolájának kiválasztási jellemzőjét.

Az alábbi, 3. ábrán a PhD-életút egyes szakaszaiban vizsgált további szempontok, a PhD-hallgatók által értékelt átlagos adatok kerülnek grafikus megjelenítésre. (Az ábrán sötétszürkével jelölt sávok a fontosságot, a világosszürkével jelölt sávok az elégedettséget mutatják.) A PhD-életút összes szakaszát tekintve a hallgatók a legfontosabb tényezőnek a konzulensi segítségnyújtást ítélik meg, míg a legkevésbé fontos tényezőként a doktori iskola környezeti feltételeinek bemutatását jelölték meg. A doktoranduszok a konzulensi segítségnyújtással a bíráló személyének kiválasztási folyamatában a legelgedettebbek, míg a legkevésbé elégedettek a más ország PhD-hallgatóival kiépített kapcsolatuk tekintetében.

⁴ Finánz Judit (2008) Tudományos utánpótlásképzés Európában és Magyarországon: A doktori képzésben résztvevők helyzete. Debrecen. p. 203 Doktori (PhD) értekezés. pp. 119–120.

3. ábra: PhD-hallgatói életút egyes szakaszaiban megjelölt problémakörök átlagos fontossági és elégedettségi sorrendje

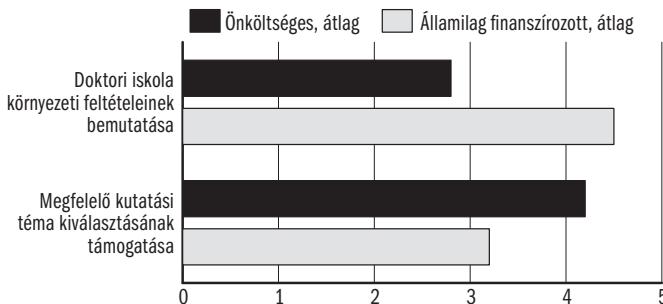

Forrás: Saját szerkesztés, 2013. PhD-hallgatókkal történt 2013-as kérdőíves megkérdezések adatfeldolgozása.

A felsorolt tényezők esetében nincs jelentős eltérés az államilag finanszírozott és az önköltséges jogviszonnyal rendelkező PhD-hallgatók problémaköreinek átlagos skáláértékei között (4. ábra). A jelentkezés szakaszában az államilag finanszírozott jogviszonnyal rendelkező PhD-hallgatók számára a „doktori iskola környezeti feltételeinek bemutatása” tényező a PhD-képzésbe történő jelentkezés során átlagosan 1,7 értékkal fontosabb szerepet tölt be, mint az önköltséges jogviszonnyal rendelkező PhD-hallgatók esetében. Az ábrán a „megfelelő kutatási téma kiválasztásának támogatása” az önköltséges jogviszonny-

nyal rendelkező PhD-hallgatók számára 1,05 értékkal fontosabb szerepet tölt be a PhD-képzés jelentkezési szakaszában.

4. ábra: Államilag finanszírozott és önköltséges jogviszonytalán rendelkező PhD-hallgatók által fontosnak tartott tényezők átlagos skálaértékeinek összehasonlítása

Forrás: Saját szerkesztés, PhD-hallgatókkal történt 2013-as kérdőíves megkérdezések adatfeldolgozása.

Záró gondolatok

A kutatás középpontjában a PhD-hallgatói életút egyes szakaszainak lehatárolása és a szakaszokban felmerülő problémakörök részletezése áll. A kutatás eredményének tekinthető: a PhD-életút szakaszainak meghatározását Nemes Nagy József innovációs modelljére alapozva sikerült a kutató/alkotó munka során felmerülő problémakörök tematizálása.⁵ A szakaszok megállapításának eredményeként ábrázolásra került a PhD-hallgatói életmodell. A kutatás másik fontos eredménye, hogy a PhD-életmodell egyes szakaszaiban felvázolt problémakörök a különböző doktori iskolák hallgatói esetében hasonlóak, függetlenül a PhD-hallgatók jogviszonyától. A kérdőíves megkérdezés során a PhD-életmodell egyes szakaszai meghatározott tényezők kétféle megközelítésben kerültek elemzésre. A hallgatók meghatározták, hogy az adott tényezők milyen mértékben fontosak számukra, illetve ugyanazon tényezők tekintetében milyen mértékben elégedettek. A tényezők között szándékoltan szerepelnek „szoft” elemek is, hiszen gyakran emocionális támogatás is szükséges a kitartást igénylő folyamatban való átjutáshoz, nem csupán kutatómunka. A kérdőíves kutatás eredményei rávilágítanak arra is, hogy a konzulens személye a PhD-életmodell szinte minden szakaszában fontos a hallgatók számára és már maga a doktori iskola kiválasztása is erősen kötődik a konzulens személyéhez.

Törőcsik Mária & Szontágh Krisztina

⁵ Nemes Nagy József. (2009) *i. m.*

A kompetenciák mint a frissdiplomások bérét befolyásoló tényezők a Pécsi Tudományegyetem példáján

Tanulmányunk a Pécsi Tudományegyetem (PTE) Diplomás Pályakövető Rendszerének eredményei alapján (DPR) vizsgálja a frissdiplomások bérét befolyásoló tényezőket. A DPR felmérés adataiból többéves (2007, 2009 és 2011 végzettjei) mintán vizsgáljuk a végzettségek elhelyezkedési sajátosságait, kompetenciáit és ezeknek a bérrekre gyakorolt hatásait. Kiindulási feltevésünk, hogy a végzettek nem alkotnak homogén csoportot készségeik